

УДК 338.15:502.35:379.85

Л. Ю. Матвійчук,

к.с.н., докторант кафедри менеджменту та маркетингу Луцького національного технічного університету

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

Досліджено теоретичні та прикладні аспекти інституціонального забезпечення процесів використання та охорони туристичних ресурсів. Визначено критерії раціональності та проаналізовано законодавчу базу і основні аспекти управління зазначеними процесами.

Ключові слова: інституціональне забезпечення, використання та охорона туристичних ресурсів.

The theoretical and applied aspects of institutional support of the use and protection of tourism resources. The criteria of rationality and analyzed the legal framework and basic aspects of this process.

Keywords: institutional support, use and protection of tourism resources.

Вступ. Ефективність використання та охорони туристичних ресурсів обумовлена необхідністю взаємодії органів управління з суб'єктами туристичної діяльності, потребами колективного вирішення завдань підвищення рівня ефективності використання та охорони зазначених ресурсів, регулювання й управління виробництвом туристичної продукції. Існуюче інституціональне середовище туристичної сфери гальмує позитивні зрушення як при використанні так і при охороні туристичних ресурсів, посилює деформаційні тенденції туристичних регіонів. Підтвердженням цьому є думка українського фахівця щодо державного регулювання туристичної сфери В.І. Цибуха про те, що "від стану правового забезпечення в Україні в цілому і правового забезпечення функціонування туристичної індустрії зокрема залежить і існування туризму в Україні" [11, с. 82]. Так, в сучасних умовах господарювання, особливої ваги набуває процес удосконалення та реформування відносин у системі державного регулювання туристичної сфери на національному, регіональному і місцевому рівнях.

Постановка задачі. Стан більшості туристичних ресурсів засвідчує неефективність державного регулювання туристичної сфери та перш за все визначається недосконалістю нормативно-правової бази. Тому, інституціональне забезпечення процесів використання та охорони туристичних ресурсів регулює основні норми та критерії раціональності зазначених процесів.

Результати. У науковій літературі поняття "інституціональне забезпечення" трактується у двох аспектах. З одного боку – це звичаї, традиції, норми поведінки, які прийняті в суспільстві, – "інституції"; з іншого – це їхнє закріплення у вигляді законів, організацій, установ тощо – "інститути". Останні є формами і межами діяльності суб'єктів туризму. Інституціональне забезпечення, яке регулює економічні процеси, формується і відпрацьовується в процесі еволюції [7, с. 171].

Теоретичні та прикладні аспекти інституціонального забезпечення використання та охорони ресурсного потенціалу загалом та туристичного зокрема, висвітлено у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: Н. Антонюк, І. Вахович, Т. Галушкіної, Н. Ганич, З. Герасимчук, В. Голяна, Б. Данилишина, С. Дорогунцова, М. Мальської, С. Погорелова, В. Савчука, Т. Ткаченко, М. Хвесика, Є. Хлобистова, В. Цибуха, Л. Черчик, В. Щурика та ін.

Однак на сьогодні недостатньо систематизовані та висвітлені заходи щодо створення нових інституціональних основ забезпечення процесів використання та охорони туристичних ресурсів регіону, розробка яких має стати, на нашу думку, передумовою підвищення рівня раціональності таких процесів.

Під інститутами у системі державної політики використання та охорони туристичних ресурсів будемо розуміти сукупність організаційних структур, норм та заходів, які забезпечують раціональність цих процесів.

У цьому напрямі основними завданнями вдосконалення інституціонального забезпечення процесів використання та охорони туристичних ресурсів регіону нами вбачається у:

- вдосконаленні нормативно-правового забезпечення реалізації раціонального використання та охорони туристичних ресурсів регіонів держави;
- перегляді підходів до організаційно-економічних аспектів управління процесами використання та охорони туристичних ресурсів в регіонах з позиції забезпечення реалізації екологічних та соціальних пріоритетів.

В окремих нормативно-правових актах України, прийнятих протягом останніх років, простежується зацікавленість держави в правомірному і регульованому процесі використання та охорони туристичних ресурсів в регіонах України. Проте, за результатами компаративного аналізу можна стверджувати, що вітчизняне законодавство та інституційне забезпечення у сфері туризму певною мірою поступається інституційному забезпеченню туристичної сфери сусідніх держав, зокрема Республіки Польща.

Аналіз інституціонального забезпечення використання та охорони туристичних ресурсів в Україні засвідчує, що нині діє близько 600 законів, указів Президента, постанов Кабінету Міністрів, відомчих нормативних актів, що прямо або опосередковано стосуються туристичної сфери [11, с.82]. Незважаючи на порівняно велику кількість нормативних документів, у забезпеченні нормативно-правової бази раціонального використання та охорони туристичних ресурсів існує низка проблем, які потребують термінового вирішення. Зокрема, до проблем такого характеру віднесемо:

- складність сприйняття, некоректність, невизначеність, а іноді і відсутність окремих юридично виважених важливих понять, зокрема в законодавстві України немає чіткого визначення поняття раціональне використання туристичних ресурсів, відсутні критерії раціональності;
- неврахування специфіки туристичної галузі в системі оподаткування, наявність окремих податків, що не стримують раціональне використання та охорону туристичних ресурсів;
- суперечливість окремих положень нормативних актів та невідповідність їх положенням Конституції України, законам України та світовим стандартам, які встановлюються міжнародними нормативними актами щодо раціонального використання та охорони туристичних ресурсів;
- не відповідність норм законів директивам ЄС в туристичній сфері, зокрема норм раціонального використання та охорони туристичних ресурсів;
- декларативний характер нормативно-правової бази через недостатню наукову обґрунтованість пріоритетів і напрямів розвитку туризму та відсутність належного фінансування заходів з підвищення рівня раціонального використання та охорони туристичних ресурсів в регіонах держави;
- відсутність у державних документах, які визначають напрями та пріоритети регіонального розвитку, взаємозгодженості заходів та операційних завдань з раціонального використання та охорони туристичних ресурсів.

Варто зазначити, що у Державній стратегії регіонального розвитку України на період до 2015 року розвиток туристично-рекреаційного комплексу як державний пріоритет визначений для окремих регіонів, наприклад таких як Волинська, Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська області, а не для всіх без винятку. У згаданих документах не відображені чіткі напрями та заходи підвищення рівня раціональності використання та охорони туристичних ресурсів.

Пріоритетність національного використання та охорони туристичних ресурсів визначена в регіональних програмах і стратегіях розвитку, в межах яких й передбачена інституціональна складові. До прикладу, Стратегія розвитку Львівської області до 2015 р. Стратегія соціально-економічного розвитку Волинської області на 2004-2015 рр., Програма розвитку туризму у Волинській області на 2002-2010 рр., Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 року,

Стратегії розвитку екологічного туризму та еколого-освітньої діяльності на території Закарпатської області та Програма розвитку туризму та рекреації в Закарпатській області на 2002–2010 рр. зазначають необхідність раціонального використання туристичних ресурсів та їх збереження, не вказуючи при цьому чітко окреслені аспекти та шляхи вирішення таких завдань.

Передусім, зазначені проблеми зумовлені тим, що більшість нормативно-правових актів, що регулюють процеси використання та охорони туристичних ресурсів, були прийняті протягом 1995-1999 рр. (винятком є лише ті, що регулюють ліцензування та сертифікацію туристичних підприємств). За цей період змінилися не тільки органи, які регулюють зазначені процеси в туризмі, а й соціально-економічні умови діяльності суб'єктів туристичної сфери. Ускладнює процес ефективного державного регулювання використання та охорони туристичних ресурсів, недосконалість відповідних законів України. Це стосується як норм загальної, так і норм спеціального законодавства, якими регулюються процеси використання та охорони туристичних ресурсів.

Нормування процесів використання та охорони туристичних ресурсів визначається нормативними актами загальної дії і здійснюється за допомогою окремих законів, проте з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про туризм», і в тих частинах, що йому не суперечать. Тобто таке законодавство слід вважати законодавством про туризм загальної дії, оскільки предметом його регулювання є як туристичні, так і інші суспільні відносини, а його норми є складовою іншого законодавства.

Інституціональне забезпечення процесів використання та охорони туристичних ресурсів в частині законодавства загальної дії повною мірою не вирішує проблеми раціоналізації досліджуваних процесів в Україні. Закони спеціальної дії у сфері туризму регулюють безпосередньо процеси використання та охорони туристичних ресурсів. Серед них базовим є Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про туризм". Цей Закон визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України у сфері туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Саме він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму в регіонах України [5, с. 499].

Таким чином, вимога раціональності використання туристичних ресурсів України відображена і в Законі України «Про туризм», стаття 3 якого визначає напрями освоєння і розвитку туристичних ресурсів України відповідно до програм розвитку туризму, а стаття 6 даного закону визначає збереження цілісності туристичних ресурсів, їх раціональне використання, охорону культурної спадщини та довкілля [5].

Відповідно, раціональне використання та охорони туристичних ресурсів – обов'язкова вимога природокористування, адже базовий законодавчий акт (Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», стаття 40) у сфері екології прямо зазначає, що використання природних ресурсів громадянами, підприємствами, установами та організаціями здійснюється з дотриманням раціонального та економного використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій.

Однією з найважливіших теоретичних проблем, на нашу думку, є неточності та розбіжності у застосуванні тих та інших термінів. Ані Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», ані Закон України «Про туризм» не наводять конкретних критеріїв раціональності ні під час використання ні під час охорони туристичних ресурсів, немає також чіткого визначення раціонального використання туристичних ресурсів. На нашу думку, саме недосконалість цієї ланки є неприпустимим та породжує інші недоліки, адже раціональність при використанні та охороні туристичних ресурсів є обов'язковою вимогою. Саме це і вимагає закріплення у вищезгаданих нормативно-правових актах поняття раціонального використання туристичних ресурсів, що полегшить його однакове розуміння та правильне виконання на практиці в регіональному розрізі.

Переважає більшість сучасних нормативних актів вказують на необхідність раціонального використання будь-яких ресурсів, але, на жаль, в них не наводиться законодавче визначення поняття раціональності. Відсутність критеріїв та безпосереднього визначення раціонального використання та охорони туристичних ресурсів в законодавстві, потребує аналізу наукових розробок з цього важливого питання, а саме визначення та обґрунтування критеріїв при яких буде досягнуто раціональність використання та охорони туристичних ресурсів.

У цьому напрямі основними критеріями раціонального використання туристичних ресурсів нами вбачаються критерії економності, ефективності, невиснажливості, безпеки при використанні туристичних ресурсів, тоді як критеріями раціональної охорони, на нашу думку, є планомірність, наукова обґрунтованість, екологічність, самовідновлюваність туристичних ресурсів [3, с. 171].

На нашу думку, тлумачення поняття раціональності повинно базуватися на основі врахування усіх її складових. Відповідно до наведеного вище, раціональне використання туристичних ресурсів доцільно трактувати як економне, високоефективне, невиснажливе їх використання, яке забезпечує відтворення ресурсного потенціалу, створюючи екологічно безпечні умови користування нинішніми та майбутніми поколіннями. У свою чергу, раціональна охорона туристичних ресурсів – це планомірні, науково обґрунтовані заходи охорони, які забезпечують екологічність туристичних ресурсів та сприяють процесам самовідновлюваності враховуючи їх типологічні особливості.

Таке трактування зазначених процесів дозволить досягти стабілізації процесів раціонального використання та охорони туристичних ресурсів, покращити їх екологічний стан, повніше та вигідніше використовувати туристичний потенціал, забезпечити туристичні інтереси населення, сприятиме збереженню туристичних ресурсів для нинішніх та майбутніх поколінь [3, с. 103].

Визначальний вплив на рівень раціонального використання та охорони туристичних ресурсів має інституціональний аспект управління зазначеними процесами. За короткий період, в структурі державних органів управління в галузі туризму, відбулися значні зміни. Поступово, у процесі перманентних трансформацій, в державі впроваджується змішана (європейська) модель управління туристичною діяльністю. Так, у 2000 році вперше було створено спеціалізований орган державного управління туристичною діяльністю – Державну туристичну адміністрацію, що сформована на базі багатогалузевого Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму. Згодом її реорганізовано на Державний комітет туризму та курортів, Державну службу туризму та курортів – структурний підрозділ багатогалузевого Міністерства культури та туризму України.

На даний момент, згідно Указу Президента України № 444 від 8 квітня 2011 року, функцію управління туристичною сферою в р Україні здійснює Державне агентство України з туризму та курортів (Держтуризмкурорт України). Відповідно до цього Державне агентство України з туризму та курортів є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра інфраструктури України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів.

З позиції управління процесами використання та охорони туристичних ресурсів Державному агентству України з туризму та курортів притаманні усі функції, які можуть бути спрямовані на підвищення рівня раціонального використання та охорони туристичних ресурсів. Водночас Державне агентство України з туризму та курортів не спроможне врахувати регіональні особливості поширення туристичних ресурсів при формуванні пропозицій з питань раціонального використання та охорони туристичних ресурсів, що відповідно переходить у повноваження регіонального органу управління зазначеними процесами, основними завданнями якого є:

- забезпечення реалізації державної бюджетної політики раціонального використання та охорони туристичних ресурсів на відповідній території;
- складання розрахунків до проекту місцевого бюджету з врахуванням пріоритетів використання та охорони туристичних ресурсів і подання на розгляд відповідній місцевій держадміністрації;
- підготовка пропозицій щодо фінансового забезпечення заходів підвищення рівня раціонального використання та охорони туристичних ресурсів на відповідних територіях;
- розробка пропозицій з удосконалення методів та форм охорони туристичних ресурсів;
- здійснення контролю за дотриманням туристичними підприємствами законодавства щодо використання та охорони туристичних ресурсів;
- проведення перевірки правильності складання і затвердження регіональних програм розвитку туризму;
- внесення пропозицій до обласної Ради народних депутатів про встановлення на території області додаткових податків і зборів з метою фінансового забезпечення еколого-економічної безпеки використання туристичних регіонів;
- здійснення контролю за цільовим використанням коштів щодо процесів використання та охорони туристичних ресурсів.

Проблемним моментом туристичної системи управління галузі України є нерозвиненість відповідних структур на місцях. Тут функціонують такі структурні підрозділи, як управління туризму, відділи з питань туризму обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій. Вони виконують такі функції як розробка та реалізація регіональних програм розвитку міжнародного туризму та забезпечення взаємозв'язку із органами місцевого самоврядування щодо розвитку туристичної діяльності в регіоні.

Таким чином, можна зробити висновок, що повноваження зазначених органів управління є доволі обмеженими. Така функція місцевих органів управління туристичною діяльністю, як забезпечення раціональності використання та збереження туристичних ресурсів, природного та історико-культурного середовища відповідних регіонів, є малоефективною в силу відсутності чітких законодавчих імперативів. Для того, щоб підвищити рівень раціональності використання туристичних ресурсів та в повній мірі запровадити європейську модель, яка є ефективною щодо вирішення поставлених проблем, в Україні необхідно здійснити низку заходів, спрямованих на децентралізацію управління туристичною діяльністю, створити місцеві туристичні адміністрації та передати їм частину

управлінських функцій, зокрема, щодо сертифікації туристичних ресурсів, ліцензування підприємств туристичної галузі. Це є тим більше актуальним у зв'язку із декларацією України євроінтеграційних пріоритетів на майбутнє.

Зважаючи на зазначене, базовою ланкою в системі органів управління процесами використання та охорони туристичних ресурсів України виступають міські, районні, відділи туризму та управління. Відділи туризму забезпечують втілення в життя державної політики раціонального використання та охорони туристичних ресурсів на відповідній території, аналізують показники еколого-економічного стану туристичних ресурсів міста та району, здійснюють заходи з підвищення рівня ефективності використання та охорони туристичних ресурсів.

Основними завданнями управління розвитком туризму державної адміністрації з позиції реалізації цілей використання та охорони туристичних ресурсів будуть:

- розробка регіональних програм розвитку туризму які базуються на пріоритетах раціонального використання та охорони туристичних ресурсів;
- забезпечення реалізації державної бюджетної політики раціонального використання туристичних ресурсів на відповідній території;
- складання розрахунків до проекту місцевого бюджету щодо розвитку туристичної галузі і подання їх на розгляд відповідній місцевій держадміністрації;
- підготовка пропозицій щодо фінансового забезпечення заходів раціонального використання та охорони туристичних ресурсів району;
- здійснення загальної організації та управління процесами раціонального використання та охорони туристичних ресурсів.

Основною метою регулювання процесів використання та охорони туристичних ресурсів в межах компетенції зазначених органів управління, як складової частини загальної системи управління в туристичній сфері є встановлення правил і меж економічно раціонального та екологічно безпечного використання туристичних ресурсів.

До компетенцій органів місцевого самоврядування у напрямку раціонального використання та охорони туристичних ресурсів регіону пропонуємо віднести:

- затвердження місцевого бюджету у відповідності до задач підвищення рівня раціонального використання та охорони туристичних ресурсів регіону;
- затвердження цільових комплексних програм раціонального використання та охорони туристичних ресурсів, що мають інвестиційне, екологічне та соціальне спрямування;

- встановлення видів та ставок місцевих податків і зборів щодо використання та охорони туристичних ресурсів;
- створення позабюджетних цільових фондів, в т.ч. екологічних фондів охорони навколишнього середовища тощо.

У напрямку фінансового забезпечення реалізації процесу охорони ресурсів державне управління бере участь у формуванні фондів охорони навколишнього природного середовища та забезпечує використання бюджетних асигнувань за цільовим призначенням, складає і подає в установленому порядку відповідну звітність [1, с. 407].

Отже, фактично функції державного управління процесами використання та охорони туристичних ресурсів зводяться до адміністративного керування такої діяльності і вони не в повній мірі беруть участь у формуванні еколого-економічних пріоритетів досліджуваних процесів регіону. Те ж стосується й інших територіальних представництв Міністерств і відомств, які мають відношення до регулювання процесами використання та охорони туристичних ресурсів. Функції зазначених представництв обмежені суто адміністративним втручанням у вирішення певних еколого-економічних проблем безпеки використання та охорони туристичних ресурсів, однак не передбачають їх участі у формуванні фінансових пріоритетів щодо зазначених процесів регіону.

Державне управління процесами використання та охорони туристичних ресурсів здійснюється за лінійно-функціональною структурою, у якій важко прослідкується алгоритм формування пріоритетів використання тих чи інших типів туристичних ресурсів в регіоні та відповідне їм фінансове забезпечення. Вищенаведене свідчить про потребу перегляду підходів до інституціонального забезпечення регіональної політики раціонального використання та охорони туристичних ресурсів на основі введених критеріїв раціональності.

До складу інституціональної структури зазначеного управління, на нашу думку, слід включити Координаційну раду туризму, яка безпосередньо регулювала б процеси раціонального використання та охорони туристичних ресурсів. Такий орган, на нашу думку, повинен входити до складу Державного агентства України з туризму та курортів та мати представницькі органи у регіонах через формування Регіональних комітетів туризму.

До функцій Координаційної ради туризму пропонуємо віднести:

- оцінку процесів використання та охорони туристичних ресурсів;
- прогнозування тенденцій щодо обсягів використання туристичних ресурсів регіонів;
- позиціонування туристичних регіонів за напрямками фінансового забезпечення охорони туристичних ресурсів;
- вибору типу регіональної політики використання та охорони туристичних ресурсів;
- підготовка нормативно-правової бази щодо забезпечення раціонального використання та охорони туристичних ресурсів;
- розробка організаційно-економічного механізму використання та охорони туристичних ресурсів;
- пошук інвестиційних джерел охорони туристичних ресурсів;
- розподіл стимулюючого та підтримуючого бюджетів використання та охорони туристичних ресурсів між регіонами;
- встановлення критеріїв раціональності використання та охорони туристичних ресурсів регіону;
- оцінка результативності використання бюджетних коштів на охорону туристичних ресурсів;
- порівняння досягнутих результатів рівня раціональності використання та охорони туристичних ресурсів усіх регіонів країни.

Відповідно до переліку функцій Регіональних комітетів туризму доцільно включити:

- моніторинг причин появи тих чи інших негативних факторів впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів регіону;
- оптимізація інвестиційних потоків за пріоритетними типами туристичних ресурсів залежно від їх статусу;
- формування спільно з Координаційною радою туризму фінансових пріоритетів реалізації цілей раціонального використання та охорони туристичних ресурсів територій;

розробка та реалізація цільових комплексних програм раціонального використання та охорони туристичних ресурсів регіону;

- діагностика зарубіжних інвестиційних програм та проектів регіонального розвитку туризму;
- постійна та оперативна оцінка ефективності виконання програмно-цільових проектів раціонального використання та охорони туристичних ресурсів регіону;
- відстеження результатів діяльності підприємницьких структур регіону, яким були надані пільгові умови для проведення охоронної політики туристичних ресурсів;

згляджування регіональних асиметрій фінансового забезпечення раціонального використання та охорони туристичних ресурсів адміністративних територій регіону;

- оцінка результативності фінансової політики туристичних територій.

Для реалізації покладених на Координаційну раду та Регіональних комітетів туризму функцій слід запровадити перспективну систему побудови організаційної структури інституціонального управління процесами використання та охорони туристичних ресурсів регіону, яка передбачає програмно-цільовий підхід до формування пріоритетів раціональності зазначених процесів.

Висновки. Формулюючи інституціональні засади використання та охорони туристичних ресурсів, законодавство покладає на державу обов'язки сприяти раціоналізації зазначених процесів, створювати відповідні умови для ефективного розвитку туристичних об'єктів та територій, визначати пріоритетні напрями розвитку туризму, спрямовувати бюджетні кошти на розробку і реалізацію програм раціонального використання та охорони туристичних ресурсів, формувати уявлення про Україну як державу з величезними потенційними туристичними можливостями.

Особливістю зазначеного підходу має стати залучення до процедури регулювання процесів використання та охорони туристичних ресурсів координаційних рад туризму, які формуватимуться з регіональних представників комітетів туризму з метою отримання повної та достовірної інформації про стан і туристичних ресурсів. Така структура органів управління туристичною сферою дозволить підвищити рівень ефективності використання туристичних ресурсів, адже згідно запропонованої схеми інформація щодо регулювання досліджуваних процесів буде формуватися в межах регіону.

Список використаних джерел

1. Вахович І.М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації: Монографія / І.М. Вахович. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 496 с.
2. Герасимчук З.В. Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації: екологічні імперативи та системи суперечності: Монографія / [Герасимчук З.В., Вахович І.М., Голян В.А., Олексюк А.О.] За науковою ред. д.е.н., проф. Герасимчук З.В. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 225 с.
3. Герасимчук З.В. Теоретико-методологічні засади раціонального використання та охорони туристичних ресурсів / Герасимчук З.В., Матвійчук Л.Ю. // науково-методичний журнал Державне управління. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – С. 102-109;
4. Данилишин Б.М. Екологічна складова політики сталого розвитку: Монографія / Б.М. Данилишин. – Донецьк: Юго-Восток ЛТД, 2008. – 256 с.

5. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич: Підручник. К.: Знання, 2008. - 661 с.
6. Погорелов С.Б. Інституціональне забезпечення трансформації державної власності / С. Б. Погорелов, С. А. Бебело // Наукові праці ДонНТУ. - 2005. - Вип. 89-2. - С. 170-175.
7. Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / [Андрєєва Н.М., Бараннік В.О., Белашов С.В. та ін.]; За науковою ред. д.е.н., проф. Хлобистова С.В. / РВПС України, ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. – Сімферополь: Фенікс, 2010. – 582с.
8. Ткаченко Т. І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія / Т.І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
9. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: Монографія / М.А. Хвесик, В.А. Голян – К.: Кондор, 2007. – 480 с.
10. Цибух В. Державне регулювання у сфері туризму в Україні / В. Цибух // Статистика України. – 2005. - № 1. – С. 80-84.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"